

Det ældste bevarede danske cembalo

Jesper Bøje Christensen - Dorthe Falcon Møller

Engang i 1950'erne fandt man på Nykøbing Falsters gamle kathedralskoles loft torsoen af et nu mere end 200-årigt, stort cembalo¹ (ill. 1). På den bevarede sangbund står en smuk og sirlig signatur »Moritz Georg Moshack Copenhagen Ao 1770«. (ill.2). Fundet er sensationelt, idet instrumentet er det eneste kendte bevarede danskbyggede cembalo fra 1700-tallet. Moshacks signatur findes endvidere på 2 bevarede clavichorder², og han er nævnt i 1800-tals litteratur som en instrumentmager, der kunne tage konkurrencen op med de udenlandske byggere³. Men hvem han var, hvad han iøvrigt lavede, og hvornår han fungerede, er ikke grundigt belyst i den eksisterende litteratur⁴. En analyse af instrumentet, en placering af det i europæisk cembalobygnings historie, en undersøgelse af instrumentbyggeren Moritz Georg Moshacks liv og levned, samt et forsøg på at opklare instrumentets egen historie, er de emner, denne artikel vil beskæftige sig med⁵.

Instrumentet

Som tidligere nævnt er det eneste overleverede danskbyggede cembalo fra 1700-tallet, Moritz Georg Moshack's fornemme arbejde fra 1770, desværre kun delvis bevaret (se fig.1).

1. Korrespondance til Musikhistorisk Museum 23/1-1955 og 2/12-1970, fra museet »Falsters Minde«, Nykøbing F. Instrumentet er deponeret på Musikhistorisk Museum.
2. Det clavichord på Musikhistorisk Museum, A 36, sign. »Moritz Georg Moshack in Copenhagen 1770«. Det andet clavichord på Norsk Folkemuseum i Oslo, sign. »Moritz Georg Moshack in Copenhagen 1768«.
3. Wedel, Søren: »Tanker om Nødvendigheden af Fortepianofabrikation i Kjøbenhavn, --- i *Efterretninger fra Selskabet for indenlandsk Kunstflid*, 1810-12, Kbh. 1816, s. 497. (Samme trykt hos Bäreus, H. : *Noticer for Musiklibhavere*, Kbh. 1811). Ravn, V.C.: *Koncerter og Musikalske Selskaber i ældre Tid*, Kbh. 1886, s. 90.
4. Se note 3 samt: Thrane, Carl: *Fra Hofviolonernes Tid*, Kbh. 1908, s. 125, 416 (note 7). Friis, Niels: *Orgelbygning i Danmark efter Christian den Fjerde*, i *Da. Musiktidsskr.*, 1944, s. 190. Friis, Niels: *Orgelbygning i Danmark*, Kbh. 1971, s. 148.
5. De to første afsnit er forfattet af Jesper Bøje Christensen, de to sidste af Dorthe Falcon Møller.

Ill. 1 Moshacks cembalo fra 1770 - foto D.F.M.

Ill. 2 Moshacks signatur på cembaloet - foto D.F.M.

Klaviatur, springere (med undtagelse af én), stopliste, registre, strenge, forreste del af låget samt understel er gået tabt. Tilbage er kassen med sangbund og steg, stemmestok og nagler, klaviaturramme, det faste register samt den del af låget, som dækker sangbunden. På grundlag af en undersøgelse af disse bevarede dele skal der gives en beskrivelse af instrumentet, inden det forsøges placeret i en instrumenthistorisk og om muligt brugsmæssig sammenhæng.

Kassen er bygget af fyr og i sin udformning dobbeltbuget.

Længde	234,5 cm
Bredde	97,0 cm
Højde	23,7 cm

Kassesidernes tykkelse aftager mod spidsen.

Sarg:	for 20,0 mm		bag 19,0 mm
Bueside:	for 13,0 mm	midt 12,0 mm	bag 11,5 mm

Der har været 1 manual med fem oktavers omfang F_1 - f^3 . Klaviaturrammen viser, at tasterne blev styret bagtil af stifter, som glider i lodrette riller i rammens høje bagkant.

Klaviaturbredde målt mellem endeblokkene: 84,4 cm.

Stemmestokken er af eg. På stemmestok-stegets sider ses stifter, der har båret et lut-træk. Instrumentet har haft to sæt 8-fodsstrengene; registertrækene sad på stemmestokken og gik ikke ud gennem forbrædtet. Sangbunden har intet lydhul. Dens tykkelse kan kun måles forrest (her er den nemlig flækket), hvor den viser en gradvis fortykkelse fra diskantområdet mod bassen:

Diskant	2,65 mm
Alt	2,70 mm
Tenor	2,85 mm
Bas	3,25 mm

Steget er profileret og dobbeltstiftet fra $F_1 - c^1$.

Sangbundsberibningen består af 5 ribber, der går på tværs af kassen fra side til side (fig. 1a). Hvor ribberne således krydser steget, er de skåret ud for at hæmme stegets vibrationer mindst muligt (fig. 1b).

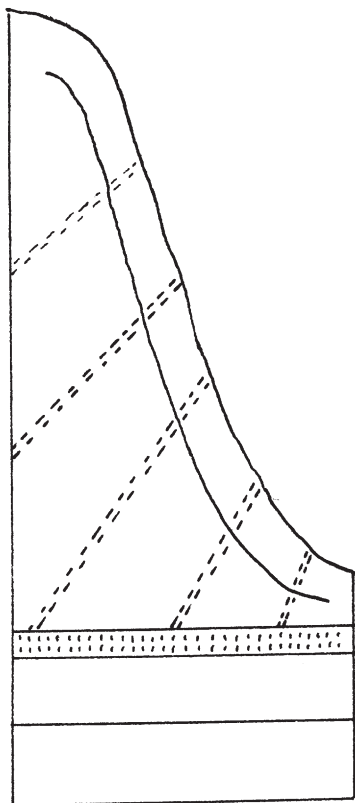

Fig. 1a »Røntgenbillede« af Moshacks cembalo - tegning J.B.C.

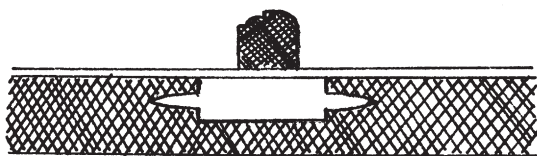

Fig. 1b Snit igennem steg, sangbund og ribbe på Moshacks cembalo - tegning J.B.C.

På grundlag af bevarede strengestumper omkring naglerne, kan forsøgsvis opstilles følgende strengeskema:

	Strengelængde	Strengetykkelse	Materiale
F ₁	188,5 cm	0,70 mm	messing
C	169,8 cm	0,55 mm	messing
c	117,7 cm	0,45 mm	jern
c ¹	68,5 cm	0,40 mm	jern
c ²	35,6 cm	?	(-)
c ³	18,5 cm	?	(-)
f ³	14,0 cm	0,32 mm	jern

Instrumentets udsmykning er enkel. Kasse og låg er malet brunt udvendigt og rødt indvendigt, alle indvendige profileringer er forgyldte, og sangbunden er dekoreret med blomster. Hele cembaloet er iøvrigt præget af meget høj håndværksmæssig kvalitet.

Cembaloets instrumenthistoriske placering

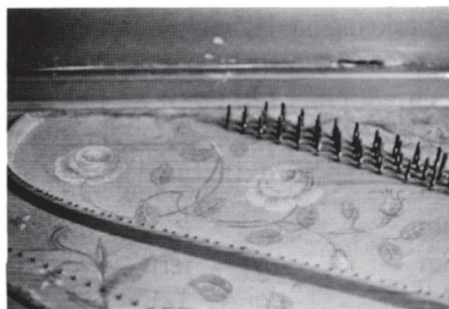
Instrumentet knytter sig tydeligt til den nordtyske skole centreret i Hamborg med byggere som H.A. og J.A. Hass, Zell og Fleischer. Væsentlige karakteristika for denne skole er den dobbeltbuede kasse af fyr og sangbund uden lydhul, hvilke træk netop ses hos Moshack. Tilknytningen til den nordtyske tradition ses også i hans to overleverede clavichorder, der begge kan jävnføres med hamborgske instrumenter. Især udformningen af klaviaturerne viser slående overensstemmelser (ill. 3a og b). Et fælles træk

Ill. 3a Klaviaturudsnit af Moshack clavichord 1770, Musikhistorisk Museum nr. A. 36 - foto D.F.M.

Ill. 3b Klaviaturudsnit af J.A. Hass clavichord 1761, Musikhistorisk Museum nr. A. 40 - foto D.F.M.

for både cembalo og clavichorder er blomsterdekorationerne i tempera på sangbunden - en detaille, der også tydeligt demonstrerer slægtskabet med nordtysk tradition (ill. 4a og b). (Se også ill. 7).

Når disse grundlæggende ligheder er påvist, skal det dog siges, at hvor de fleste nordtyske cembali er rigt udsmykkede to-manuals instrumenter, undertiden med et stort antal registre (Hass-familien), er Moshack-instrumentet påfaldende enkelt. Af overordentlig interesse er det derfor, at der i »The Russell Collection«, Edinburgh findes et cembalo signeret J.A. Hass 1764, som kommer Moshacks nær (ill 5).

Kassen er dobbeltbuet og i dimensioner lig Moshacks; kun er buesidens bageste forløb mere spidst. (Med hensyn til buesidens udformning knytter Moshack sig mest til Zell). Der er et manual med 5 oktaver: omfang $F_1 - f^3$, og sangbunden er uden lydhul.

I registreringen derimod finder man en større forskel. Foruden $2 \times 8^{\text{II}}$ har Hass-instrumentet også en 4^{II} . Denne 4^{II} medfører en form for beribning af sangbunden, som er væsensforskellig fra Moshack. Hass-cembaloets ribber er placeret, som det var normalt på alle større to-manuals cembali med 4^{II} af flamsk, fransk eller tysk herkomst, nemlig uden at krydse under 8^{II} og 4^{II} s stegene (fig. 2), idet stegene samt 4^{II} s anhängslisten sammen med den såkaldte »cut-off bar« giver den fornødne afstivning og dæmpning af sangbunden. (Sammenlign med fig. 1a).

Ill. 5 J.A. Hass cembalo 1764, »The Russell Collection«, Edinburgh - foto »The Russell Collection«.

Moshacks sangbund har med sit ene 8^{II} steg et meget større ukontrolleret område, og han har derfor brugt den tværgående beribning, som ofte ses på italienske cembali, der normalvis ligeledes er disponeret 2 x 8^{II}.

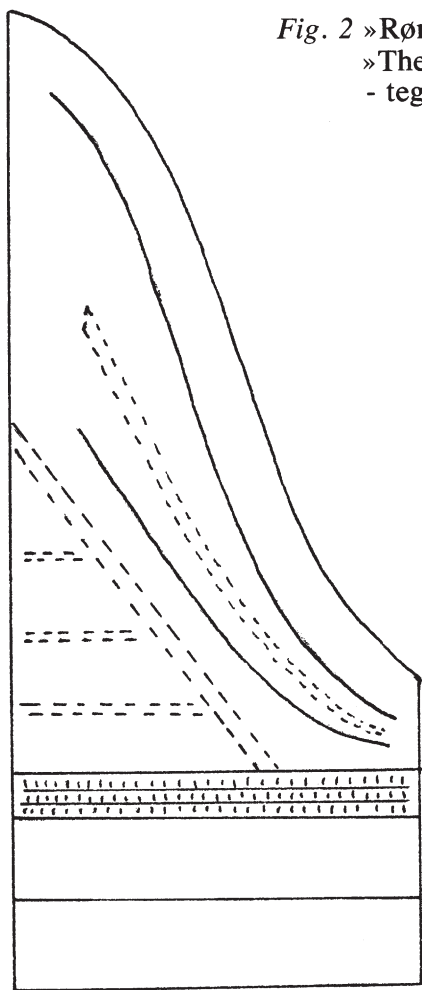

Fig. 2 »Røntgenbillede« af J.A. Hass cembalo 1764,
»The Russell Collection«, Edinburgh
- tegning J.B.C.

Men hvorfor nu en så enkel disposition? Instrumentet kunne sagtens bære ihvertfald en 4^{II}. For at give svaret på dette, må man prøve at gisne om hvorfor og til hvilket formål Moshack kan have bygget dette cembalo. Instrumenter af denne størrelse blev normalt kun bygget på bestilling, og billigt har det bestemt ikke været!

Omkring 1770 var cembaloet i Europa så småt begyndt at føle det nye pianofortes tilstedeværelse, og flere cembalobyggere, især franske og engelske, prøvede på forskellig vis at udvide cembaloets muligheder for nuancering af klangen. I Frankrig var det ret almindeligt at forandre de normale håndregistertræk til »knæpedaler«, for at man skulle kunne skifte

register under spillet. Desuden indførte Pascal Taskin et nyt register »Peau de Buffle«, hvor strengene blev knipset af små stykker bøffellæder i stedet for de sædvanlige ravnefjer, hvilket gav en meget blød piano-kontrast til den ellers så brillante klang. På engelske instrumenter ses ofte en pedal til at skifte mellem to i forvejen fastlagte registreringer, det såkaldte »Machine stop«. Et temmelig specielt resultat af tilnærmelsen til pianofortets muligheder var en af Burkat Shudi i London 1769 patenteret »Venetian Swell«; den bestod af et ekstra indre låg over strenge og sangbund delt op i smalle lameller, der kunne åbnes og lukkes med en pedal og således give mulighed for forte, piano, crescendo og decrescendo.

På denne baggrund kan man vanskeligt forestille sig Moshack-cembaloet honorere kravene til et soloinstrument i den nye »galante« stil. Påfaldende er også den meget simple bemaling, som næppe kan have passet ind i en fornem salon. Men i én bestemt funktion ville dette særprægede instrument have passet perfekt: Som continuo-instrument i en orkestergrav. Der ville man ikke have haft brug for mange slags registre og ej heller haft glæde af en fornem udsmykning. Men til gengæld kunne man til fulde have udnyttet den store resonans, som cembaloets kun svagt belastede sangbund med al sandsynlighed har kunnet give⁶.

Moritz Georg Moshack

Instrumentmager i København 1759–1772

En undersøgelse af personen Moritz Georg Moshack og hans forbindelser til det københavnske musikmilieu, kan muligvis bidrage til at kaste lidt mere lys over dette helt specielle cembalofund. Generelt kan siges om 1700-tallet, at man ikke i denne periode kan påregne et fyldigt kildemateriale til belysning af instrumentmageri. Situationen er så forskellig fra 1800-tallet, hvor man har langt større muligheder for at nærme sig en helhedsopfattelse af erhvervets udbredelse og vilkår. Derfor er denne undersøgelse af Moritz Georg Moshack et eksempel på, hvor langt man i bedste fald kan komme med en specialstudie over en instrumentbygger i denne periode, og hvor man nødvendigvis må stoppe op. Der er gennemset et stort kildemateriale, desværre ofte med negativt resultat for Moshacks

6. Til de to første afsnit kan henvises til følgende litteratur: Russell, Raymond: *The Harpsichord and Clavichord*, London 1959. Hubbard, Frank: *Three Centuries of Harpsichord Making*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1965. Angående Hass-cembaloet fra 1764 henvises til korrespondance på Musikhistorisk Museum fra »The Russell Collection«, 17/1-1974.

vedkommende, men alligevel er der et så rimeligt antal oplysninger, at der tegner sig et omrids af personen og hans virksomhed. Hvis mere materiale på et eller andet tidspunkt skulle dukke op om Moshack, vil det mere bero på held end som resultat af en systematisk eftersøgning.

Det første bevis på Moshacks tilstedeværelse her i landet er en regning på 14 rd. udstedt d. 11. dec. 1759 til komediehuset for »ein Gebunden Clavir Mit ein Creutz Fuss«⁷. Regningen er påtegnet af Iver Als, teatrets inspektør, og der anføres, at clavichordet blev stillet til rådighed for jomfru Martin. Yderligere er der en tilføjelse, at »det efter Monsr. Bechsteds Skønne være godt og 14 rd. værd«⁸. Dette sidste tyder på, at Moshack på det tidspunkt var så ukendt, at det var nødvendigt med en anbefaling, før man handlede. Moshack var som så mange af hans musikalske samtidige sandsynligvis indvandret. Navnet kunne tyde på slavisk oprindelse, men da loven om Indfødsretten først blev indført i 1776, kendes der på nuværende tidspunkt ingen skriftlig dokumentation for, hvor han er kommet fra⁹. Komediehuset har efter dette første bekendtskab med Moshack antaget ham som eneste faste stemmer og reparatør. Fra 17. sept. 1760 til 24. okt. 1761 foreligger der ialt 9 regninger¹⁰, hvor der meget oplysende på den sidste dateret 31. nov. 1761 er følgende påtegning af Iver Als: »Hvilke ere de Repetitions og Comoedie stemninger indtil de andtog den anden Stemmer« - - -. Den anden stemmer var orgelbygger og instrumentmager Hartvig Müller. Af disse regninger fremgår det, at Moshack ikke blot tilså, stemte og reparerede teatrets instrumenter, men også stemte for Scalabrini og Sarti til repetitioner¹¹. Man kan altså allerede i starten af Moshacks karriere i København alene ud fra dette materiale konstatere en berøring med tidens ledende skikkelser indenfor dansk musikliv.

Inden Moshack slap den bevislige kontakt med teatret, fik han d. 5. juni 1761 et omfattende privilegium på at måtte »forfærdige og reparere Orgel-Værker, Claveerer, Clavecimbaler, Harper og deslige spillende Instrumenter... udi Vore Riger Danmark og Norge«. Men inden sagen kom

7. RA: (Rigsarkivet): Rev. regnsk., Teaterkassens regnskab 1759/60, bilag nr. 109. Teaterkassens regnskaber er gennemgået fra 1758 til 1824, og alt vedr. instrumenter og instrumentmageri er registreret.

8. Violinisten Detlev Bechsted (1720-1791) - stadsmusikant Bergs stedsøn.

9. Om Indfødsrettens betydning for de indvandrede musikere - se Thrane *ibid.* s. 149.

10. RA: Teaterkassens regnskab 1759/60 bilag nr. 510. 1760/61 bilag nr. 43, 115, 276, 290, 371, 649. 1761/62 bilag nr. 61 og 101. At Moshack var ene om hvervet som stemmer fremgår af, at der ikke er andre regninger for stemning og reparation af klaviaturinstrumenter i den periode.

11. RA: Teaterkassens regnskab 1760/61 bilag nr. 115. 1761/62 bilag nr. 101.

så langt, måtte den igennem en omstændelig og tidskrævende procedure¹². Den 15. jan. 1761 blev Moshacks ansøgning refereret i Kommercekollegiet. Da alle orgelbygger-sager skulle afgøres af Danske Kancelli, blev sagen ikke færdigbehandlet i Kommercekollegiet, men overdraget til Kancelliet, hvor den blev refereret og videresendt til udtalelse hos byens magistrat. I alle 3 myndigheders referater står, at bemeldte ansøger som dreng og svend skulle have tilbragt en del år ved orgelbyggeri »og derved erhvervet sig den habileté at hand icke aleene af nye kan forfærdige alle Sorter Orgelværker, men endog reparere og istandsætte gamle forfaldne Verker«. Det fremgår ligeledes af referaterne, at Moshack *ikke* kunne fremlægge svendebrev eller andre attester. Han mødte for magistraten og skulle herefter skaffe attester, men han erklærede nogle dage senere ikke at være i stand dertil. Magistraten frarådede derefter, at han fik privilegium, »paa det icke de, som vil have Orgelværker Byggede og Reparerede, skulle med hans Arbeide blive misholdne«. Kancelliet besluttede da, at sagen udsattes, indtil Moshack på en eller anden måde ved prøve eller attester viste sit kendskab til professionen, en resolution Conseillet fulgte op den 12. marts. Og derved blev det et par måneder.

Den 27. maj 1761 skete en afgørende vending i sagen. Ifølge referatet indsendte Moshack en ny memorial vedlagt »Capel-Mester Sartis og 2de Orgel-Mesteres Stolpenberg og Foltmars Attester, hvori de bevidnede, at han var en habil Mand og forstod sin Profession«¹³. Kancelliet indstillede herefter privilegiet til godkendelse, som fandt sted i Conceillet. Selve privilegieudstedelsen fik som før nævnt den kongelige approbation d. 5. juni. Hele proceduren ved denne privilegiebehandling er et ganske godt eksempel på datidens administration i sådanne sager, hvor sagsdokumenterne vandrede fra kontor til kontor. Desværre er hverken Moshacks originale ansøgning, senere memorial og diverse anbefalinger bevaret; men i de forskellige instanser refereredes ansøgningen næsten ordret ens, hvilket sandsynliggør, at selve originalen næppe har haft yderligere oplysninger om, hvor Moshack f.eks. var født eller udlært¹⁴. Men der kan næppe

12. RA: Da. Kanc. Sjællandske Registre 1761, nr. 309. Komm. Koll. Da.- No. Sekr. journal litr. H 1759-61, nr. 538. Da. Kanc. Suppliquer 1761, første halvår nr. 178. SA (Københavns Stadsarkiv): Magistratens Resolutionsprotokol 1757 - 1761, fol. 707. Magistratens Kopibog 1761 A (første halvår) fol. 79.

13. L. H. Stolpenberg, organist i Vor Frelsers kirke. Johan Foltmar, organist i Trinitatis kirke. (Niels Friis i *Hist. Medd. om Kbh.* 4 rk. 2 bd. henholdsvis s. 469 og 82-85).

14. Originaldokumenterne er forgæves søgt ved alle de i note 11 anførte protokollers bilag. Yderligere er Da. Kanc. Suppliquer fra 1759 til 1776 forgæves gennemset.

herske tvivl om, at Moshack på en ret så overbevisende måde må have godtgjort sin kunnen efter sagens henlæggelse, foruden at de anbefalende personers ord må have haft en vis vægt. Moshack fik lov at nedsætte sig i København og måtte holde svende og drenge.

Grunden til at søge privilegium var, at man med et sådant rangerede på linie med en mester, og derfor havde tilladelse til at holde svende og drenge og således mulighed for at ekspandere. Når man fik et privilegium og ikke et borgerskab, blev man uafhængig af magistraten og kunne henvende sig direkte til centraladministrationen. Man sparede på den led en instans. Uden borgerskab eller privilegium var man ikke forhindret i at sælge sine produkter, men med et privilegium i hånden stod man anderledes frit i forhold til de forskellige laug. Tidligere arbejdede Moshack som anført for teatret, men det synes at være af mindre omfang. Nu var der mulighed for udvidet forretning og giftermål. Ved at se nærmere på Moshacks ejendoms- og familieforhold, kan man få et indblik i hans virksomhed som instrumentbygger og få påvist kontakter til forskellige musikpersonligheder.

Hvor Moshack boede i sine første år i København vides ikke, men i skattemandtallet fra 1762 finder man ham i Store Kongensgade nr. 246. Af beboere i huset anføres i én husstand husværten - altså ejeren - privilegeret orgelbygger Moritz Georg Moshack 36 år gammel, hans kone Anna Catharina 26 år, hendes mor Anna Dorothea 56 år, 3 svende - Rasmus Mogensen, Schötz og Kasper Schärer, samt en tjenestepige. Af de 4 andre husstande i ejendommen er at bemærke, at mons. Boskoli, engageret som sanger ved operaen, boede der med hustru og datter¹⁵. Dette hus på hjørnet af Dronningens Tværgade og Store Kongensgade købte Moshack for 2600 rd. d. 28. juni 1762, og det var prioriteret præcis til og med skorstenen¹⁶.

Allerede 5 år efter udskiftede Moshack denne ejendom med en gård i skindergade nr. 25. Købesummen var 5600 rd., og der var for 5200 rd. prioriteter i gården¹⁷. De 400 rd. rest var sandsynligvis vundet ved salget

15. RA: Skattemandtalt 1762, St. Annæ Øster kvarter, Nye Kongens Gade nr. 246. Svendenes alder angives ikke, de 2 sidste anføres at være ved militæret - fuskere!

16. LA (Landsarkivet for Sjælland ---): Realregister over St. Annæ Øster Kvarter, mat. nr. 246. Kbh.'s Byting, Ekstraktprotokol 12, fol. 46 b og 112a. Skødeprotokol 15, fol. 341. Skødeprotokol 17, fol. 52 b.

17. LA: Realregister over Klædebo Kvarter, mat. nr. 25. Kbh.'s Byting, Ekstraktprotokol 12, fol. 226 b, 294 b, 370 a. Skødeprotokol 17, fol. 65 b og 112 b.

af huset i Store Kongensgade, der blev solgt for et betydelig højere beløb, end det var købt til. Hele den forretningsmæssige side af disse huskøb - hvordan Moshack fik prioriteret, hvem der satte penge i hans ejendomme, hvornår de forskellige lån indløstes og hvilke lån, der kom i stedet - er detaillert, der er for omstændelige i denne forbindelse. Man kan derimod uddrage det essentielle i sagen, nemlig at Moshacks huskøb, pengelån og afbetaling viser en sund økonomi. Der afspejler sig en ganske normal udvikling i alle disse tal. Reelt kom Moshack langsomt til at eje mere og mere af sine ejendomme. Desuden må han være blevet anset for et sikkert papir, idet den sidste debitor der kom til, var Vartov hospital, der ikke lånte ud til hvemsomhelst¹⁸.

Det var en stor gård i Skindergade Moshack erhvervede (ill. 6). Vartov pantebrevs beskrivelse er nok så sigende. Gården bestod til gaden af 5 fag grundmur, 3 etager høj med kvist over 3 fag og kælder på 4 fag. Et sidehus på 6 fag mur og bindingsværk, 1 etage høj med helt tag. Nok et sidehus på 11 fag mur og bindingsværk, 3 etager høj med kvist over 4 fag og gebrochen halvtag samt kælder under hele huset. Et mindre brolagt gårdsrum, hvor-skur og et lokum. Værelserne var overalt gipsede, der var paneler og de var tapetserede. I værelserne var ialt 17 jernkakkellovne, hvoraf de 14 var vindovne. Alt i alt en rummelig veludstyret gård, der illustrerer Moshacks sociale niveau på linie med andre velsituerede håndværksmestre. Her boede der i 1771 ialt 8 husstande¹⁹. Der oplyses kun de enkelte husstands-overhoveders navn, erhverv og alder samt eventuel hustrus alder. Intet om børn, tjenestefolk eller andre ansatte. Moshack anføres at være orgelbygger, 40 år, og hans kone i første ægteskab 36 år. I ejendommen boede også en gift snedkermester Rote og en gift snedkersvend Andreas Olsen, men om de arbejdede hos Moshack eller ej, fremgår desværre ikke. En enkelt husstand illustrerer atter forbindelsen til musikmilieu, idet koncertbud Bog Pedersen med familie boede i huset - et koncertbud beskæftigede sig også med transport af instrumenter.

Kort før skødeudstedelsen på Moshacks første hus giftede han sig d. 26. april 1762 med Anna Catharina Rasmussen²⁰. De fik 5 børn, hvoraf de 3

18. Det originale pantebrev med Moshacks underskrift og segl (se fig. 9) findes på SA : Vartov Hospital, Indkomne Sager vedrørende Anbringelse af Kapitaler samt Stiftelsens Økonomi 1672-1799. Pantebrevet dat. 15. juni 1771.

19. RA: RTK: Oederske efterretninger, Klædebo kvarter I, mat. nr. 25.

20. LA: Kirkebog for St. Petri tyske kirke: Anna Catharina Rasmussen født 24/5, døbt 26/5 1736, Vor Frelser, datter af Hans Rasmussen, Koffardimatros, og Dorthe Resen.

Ill. 6 Del af sidebygningen Skindergade mat. nr. 24, tidligere 25. Det var denne gård Moshack erhvervede i 1767. Forhuset opført 1730–34, sidebygning 1754–67. (Se iøvrigt: Historiske huse i det gamle København, Kbh. 1972, s. 201). - foto D.F.M.

døde som små²¹. Dødsfaldene i familien faldt meget tæt på hinanden. Først døde den ældste søn i 1767 ½ år gammel, den yngste datter fulgte efter i november 1772, og en måned derefter - d. 14. dec. 1772 døde Moritz Georg Moshack af hidsig feber, 42 år gammel²². I 1773 var det den yngste søns tur, og allerede 2 år efter i året 1775 blev Anna Catharina syg og døde d. 15. okt. 38 år gammel²³. Hele familien på 7 medlemmer var i løbet af 8 år reduceret til de 2 ældste umyndige døtre 12årige Anna Helena og 10årige Susanna Maria²⁴.

Det kan umiddelbart synes perifert i en instrumentbygger-undersøgelse at inddrage materiale som f. eks. børnenes dåb. Men ofte indeholder kirkebøger oplysninger, som kan bruges i andre sammenhænge. Her viste det sig, at enkelte af fadderne illustrerede Moshacks musikalske forbindelser. I 1767 var stadsmusikant Kirchhoff fadder ved Johann Georgs dåb, og i 1769 var musikus Klattenhoff fadder for Catharina Elisabeth²⁵. Hun havde desforuden 4 hofansatte hos enkedronning Sophie Magdalene som faddere. Denne højst specielle faddersammensætning adskilte sig så meget fra de øvrige børns, at det var påfaldende. Det gav stødet til en gennemgang af enkedronningens regnskaber, som ganske rigtigt gav gevinst, men derom senere.

Efter Moshacks død i 1772 sad enken Anna Catharina tilbage i uskiftet

21. LA: Kirkebog for St. Petri tyske kirke: Anna Helena døbt 13/8 1763, Susanna Maria døbt 13/4 1765, Johann Georg døbt 20/2 1767 og begr. 12/8 1767, Catharina Elisabeth født 1/5, døbt 9/5 1769. Kirkebog for Frederiks tyske kirke: Catharina Elisabeth begr. 30/11 1772, Johann Georg født 21/5, døbt 29/5 1771 og begr. 4/11 1773.
22. LA: Kirkebog for Frederiks tyske kirke: Moritz Georg Moshack begr. 21/12 1772. Dødsdagen kendes fra Adresseavisen nr. 206, ons 16. dec. Alle anførsler med Adresseavisen som kilde er henvisninger fra S.A.E. Hagens Samling, Kgl. Bibl.
23. Anna Catharinas dødsdag kendes fra Adresseavisen 1775, nr. 167, fr. 20. okt. Hun blev begravet på Assistens 19/10 1775 ifølge skiftedokumenter. Hendes død er forgæves søgt i diverse kirkebøger.
24. Anna Helena og Susanna Maria fik som værge blikkenslager Johan Georg Schmidt, som havde været forlover ved Moshacks og Anna Catharinas bryllup samt fadder for Susanna Maria. Han sørgede for Anna Catharinas begravelse og tog sig af skiftet. Blandt sine udgifter anførte han, at han havde ladet skrive 2 memorialer til direktionen for Vajsenhuset - originalerne er forgæves søgt, men ansøgningen er omtalt i RA: Da. Kanc. tillæg, Missionskoll. og direk. for Vajsenhuset, Directionsprotokol 1776-1792, s. 21, sag nr. 7. Inspektøren for Vajsenhuset, kancelliråd Chr. Fr. Ursin, rekommanderede pigerne til optagelse, idet en god ven af ham skulle have bedt ham derom. Den ældste Anna Helena blev 16/9 1782 gift i Borup, Ramsø hr. med senere birkedommer Ferdinand Anton Huusher. Hun døde 1/7 1814 i Valsøllille. (RA: Enkekassen nr. 2961). En tak til en nulevende efterkommer, Preben Husher, for et forgæves forsøg på at genkalde nogen mundtlig overlevering om den fjerne forfader Moritz Georg Moshack.
25. Klattenhoff stod for orkestret ved komedieopførelser i Sarti-perioden og var senere organist ved St. Petri - se Thrane ibid. s. 129 og 203.

bo²⁶. Hvorvidt hun fortsatte mandens forretning er ikke afklaret, men enkelte detaljer kunne tyde på en vis aktivitet. Hun og børnene levede ihvertfald af udlejning og velsagtens realisering af nogle af Moshacks efterladenskaber, for der er intet tilbage efter ham i konens skifte. F.eks. ses i en annonce fra 1774 »Et nyt contra F Claveer af Mussack« til salg i Skindergade 25²⁷. Det er sandsynligvis et instrument, det har stået tilbage efter ham.

Skiftedokumenterne efter Anna Catharina har mange interessante detailoplysninger helt tilbage til Moshacks virksomhedsår²⁸. Der er for det første en specificeret regning fra tømmerhandler Lars Larsen på forskellige planker og brædder leveret dec. 1771 og juli 1772. For det andet en specificeret regning fra isenkræmmer Christian Paul Freehelst på dykkere, jerntråd, messingstrenger, messinghængsler, stålstrenger, 1 engelsk knibtang o.s.v. for maj til nov. 1772. Af andre fordringer på boet var børnenes værge blikkenslager Johan Georg Schmidts regning på begravelsesomkostninger, børnenes og en tjenestepiges underhold, samt den sidstes løn. Af anden gæld var naturligvis en stor panteobligation på 5000 rd. til Vartov, samt et par private lån til enken fra henholdsvis marts 1774 og august 1775, lån der tyder på, at hun ikke havde haft det helt let økonomisk efter mandens død. Yderligere var der en regning på medicin under hendes sygdom. En sidste fordring i boet er nok så spændende. Det er en regning fra den senere privilegerede orgelbygger Daniel Wroblewsky på en rest af 4 rd. af en på ialt 18 rd. stor regning fra juni 1775 for reparation af et clavecin. En registrering af de i boet forekommende effekter anfører intet clavecin, så Wroblewsky har sikkert hjulpet enken med forskellige reparationer efter Moshacks død. Der er flere antydninger i den retning. Før det første boede han ihvertfald et halvt år i huset, idet der i skiftedokumenterne forekommer en huslejeindbetaling fra ham for 6 måneder. For det andet har Wroblewsky i sin ansøgning om orgelbyggerprivilegium vedlagt en afskrift af Moshacks privilegium²⁹. For det tredje må der efter Moshacks død være foregået en vis reparations-forretning i huset, idet et »Claveer« d.v.s. et clavichord opregnet blandt boets effekter, af børnene og tjeneste-

26. RA:Da. Kanc. Supplique 1772, nr. 1375. Journaler for 1. Departement 1771-73, nr. 1965.

27. Adresseavisen 1774, nr. 112, ti. 19. juli.

28. LA: Kbh.'s Skiftekommissions Forseglsprotokol 1771-97, 5B/ nr. 726, fol. 347 ff. Kbh.'s Skiftekommissions Behandlingsprotokol 1776-78, 5B/nr. 726, fol. 28, 33-34, 35. Kbh.'s Skiftekommissions skiftedokumenter, protokol 5, sag 726, 1776, 1 læg. Selve skifteforretningen blev afsluttet d. 10. juli 1776.

29. RA: Da. Kanc. Sjællandske Registre, Koncepter og indlæg 1780, nr. 22.

pigen blev anført at være indleveret til enken til reparation i 1774, uden at hun vidste, hvem der ejede det, og der var heller ikke nogen, der havde meldt sig om det siden da. Det behøver naturligvis ikke at have været Wroblewsky, der arbejdede eller hjalp enken med sådanne sager, men det vides bl.a. fra hans diverse ansøgninger, at han netop i de år ikke var ansat hos en bestemt person, men arbejdede mere på egen hånd. En direkte kontakt Wroblewsky - Moshack kan ikke påvises, men nok forbindelse til enken. Af gæld til boet har skiftedokumenterne også detaljerede oplysninger udover intetsigende udestående husleje. Organist Foltmar skyldte 20 rd. på et clavichord³⁰, organist Gøring skyldte 8 rd. »paa et Pantalon bytte«³¹, captain Nagler ligeledes 8 rd. for et clavichord, og endelig skyldte monsr. Berling 6 rd. på et ditto. Om det er handler indgået i Moshacks tid eller senere fremgår ikke.

Boet blev gjort op, huset solgt på auktion og boets effekter ligeledes - den afdødes gangklæder var bortsolgt under hendes sygdom. Da alt var afsluttet, var det til sidst et underskud på ialt 66 rd., som blev fordelt mellem nogle få af kreditorerne. At gælden alt taget i betragtning var så relativ lille, skyldtes sandsynligvis, at det var et velfungerende foretagende Moshack så pludselig døde fra. Familien var så velsitueret, at der var råd til tjenestepige, og jomfru Moshack fik klaverundervisning, hvilket næppe var almindeligt for borgerskabsdøtre i 1700-tallet. Da skiftedokumenterne intet fortæller om forretningen omkring Moshacks død, er det så muligt ud fra andet materiale at få et indtryk at Moshacks virksomhed efter 1761 og indtil hans død i 1772?

Som tidligere nævnt er der ingen antydning i de skriftlige kilder af, hvor Moshack kan have lært sin metier, men som det er fremhævet, ligger cembaloet tæt op af den nordtyske skole. Moshack kunne udmærket have stået i lære hos Johann Adolph Hass, som fik borgerskab i Hamborg i 1746. Det er også tankevækkende, at både J.A. Hass og hans far Hieronymus Albrecht Hass begge i samtiden var kendt og nævnt som orgelbyggere, endskønt man idag mest forbinder deres navne med cembalo- og clavichord-bygning³². Ifølge de aldersangivelser de tidligere her nævnte kilder

30. Johan Foltmar (se note 13) var en af de musikkyndige, der i 1761 anbefalede Moshack til privilegium. Han boede i huset i Skindergade til nedsat husleje mod at give jomfru Moshack undervisning i klaverspil. Ifølge Københavns vejviser boede han der fra 1775 til flere år efter at huset var gået familien Moshack af hænde.

31. Georg Ernst Gøring, organist i Vor Frue kirke 1765-1805. (Niels Friis i *Hist. Medd. om Kbh.* 3 rk. 4 bd. s. 556).

32. Boalch, D.H.: *Makers of the Harpsichord and Clavichord 1440-1840*, 2. udg., Oxford 1974, s. 61.

giver for Moshack, synes han at være født omk. 1730 og være kommet her til landet ca. 30 år gammel. Om han så direkte har stået i lære hos Hass eller eventuelt blevet ansat hos denne som svend for en kortere eller længere periode, kan ikke umiddelbart påvises³³.

Der findes nogle ganske få beviser for at Moshack fungerede i sin egenskab af orgelbygger. I 1762 synede han Holmens kirkes orgel³⁴, i 1769 reparerede han et orgelpositiv for enkedronning Sophie Magdalene³⁵, og endelig synede han i 1771 Nikolaj kirkes orgel³⁶. Alt i alt ikke ret meget, men dog nok til at man kan fastslå, at han benyttede sit orgelbyggerprivilegium. Ellers er det udelukkende clavichorder og cembali, man kan forbinde hans navn med, og det endda først en del år efter han fik privilegiet.

Christian VII bestilte et »Contra F Clavier mit Fuss« og betalte det med 80 rd. d. 27. marts 1768³⁷. Dette tyder på, at Moshack nu for alvor var slået igennem som en af de ledende instrumentbyggere herhjemme. Og på dette tidspunkt finder man ham atter i kontakt med teatret. I sæsonen 1768-69 lejede Moshack et clavecin til Scalabrini og blev yderligere betalt for stemning³⁸. Den 1. sept. 1768 kvitterede han for 42 rd. og 1 mk. for 5 klavichorder, som operisterne skulle have til låns af teatret³⁹. Priserne var lave, og det tyder snarere på, at det var brugte instrumenter, han havde sat i stand, end at det var nybyggede. Sæsonen 1769-70 har ingen regninger til Moshack. Fra april 1770 overgik teatret fra magistraten til Partikulærkassen, og Sarti fik teatret i entreprise. For teatrets regnskaber betyder det, at hvor man op til april 1770 har en udmærket regnskabsrække med alle udgifter specificeret og bilag bevaret, er denne kontinuitet brudt, idet der er hul i de overleverede regnskaber netop for perioden, hvor Sarti stod for

33. En henvendelse til Hamborgs stadsarkiv om Moshack gav desværre intet resultat. Jeg vil gerne her takke arkivet for den ulejlighed de påtog sig ved at gennemgå en hel del forskelligt materiale.

34. RA: ADM 273, Kopibog for årene 1761, 1762 og 1763, fol. 537-538, 559 og 657. ADM 642, Indkomne sager 1762, register no. 386, sagen ikke bevaret. En tak til Anders Monrad Møller for disse henvisninger.

35. RA: Partikulærkassen. Enkedronning Sophie Magdalenes Regningsprotokol 1. april 1767-1770, d. 30. dec. 1769 - ingen pag.

36. Niels Friis i *Hist. Medd. om Kbh.* 4 rk. 2 bd. s. 459.

37. RA: Partikulærkammerregnskab 1768, bilag nr. 1627. Regnskaberne er gennemset for 1768-1772.

38. RA: Teaterkassens regnskab 1768/69, nr. 61 a og 61 b. Bilagene mangler. Det gælder første del af regnskabet. Regnskabsbogen anfører ingen dato.

39. RA: Teaterkassens regnskab 1768/69, bilag nr. 465.

styret⁴⁰. Det spørgsmål der umiddelbart rejser sig er, om Moshack arbejdede for teatret i Sarti-perioden. Det er ikke usandsynligt, idet der efter maj 1772 findes 2 regninger fra Moshacks hånd og en tredie fra enken⁴¹, hvorefter det fremgår, at han både reparerede og stemte, det sidste efter en fast månedlig akkord på 10 rd. Hans tidligere omtalte kontakt med Sarti tyder i samme retning.

Mens man i forbindelse med teatret ikke kan være sikker på, at de instrumenter Moshack leverede var af egen fabrikation, så står det fast, at regningen til Chr. VII må være for et instrument bygget af ham selv. Endvidere kan nævnes en annonce i Adresseavisen fra 1770 på »Et proper Contra F. Claver paa Foed af Orgel-Bygger Sr. Moshaks Arbende til Kiøbs for 50 Rdlr.«⁴², en tidligere anført annonce fra 1774 med » Et nyt contra F Claveer af Mussack«⁴³, og endelig en regning fra G.M. Wintmölle fra 1773 på 34 rd. for »et Bandfrie Claveer paa Consol-Fod malet og forgylt, af Moshacks Arbeide« til teatrets brug⁴⁴. Hovedparten af de nævnet clavichorder leveredes med ben. Instrumenternes aktuelle omfang nævnes ikke, men de 2 annoncer anfører, det er contra F instrumenter. De 2 bevarede clavichorder har netop et omfang på 5 oktaver fra F¹ - f³, det mest almindelige i datiden. Om clavichorderne alle har haft blomsterudsmykkede sangbunde er ikke detaillert, der nævnes i de her anførte skriftlige kilder, men det findes på begge bevarede (se ill. 4a og 7).

Med hensyn til cembali er oplysningerne sparsomme. Der er som tidligere nævnt en regning for et lejet clavecin til Scalabrini, men det behøver strengt taget ikke at være af Moshacks arbejde⁴⁵. En annonce i Adresseavisen fra 1775 oplyser om, at »Et proper Clavesin af Moshaks beste Arbende fra C til F« er til salg - det eneste konstaterede tilfælde med et andet og mindre omfang end det sædvanlige F¹ - f³ -men dette er alt, hvad

40. RA: Teaterkassens regnskab 1769/71 indeholder 1 pk. med udgiftsbilag indtil april 1770 og 1 pk. med indtægtsbilag samt hovedbog indtil april 1770, revisionens bemærkninger dat. marts. 1771. Teaterkassens regnskab 1771-73 indeholder »Casse der Spectacles und Amusements« 1771-72 og 1772-73, ingen bilag, en regnskabsbog der er fælles for forskellige arrangementer ved hoffet og på Hirschholm samt udbetalinger til kapellet - intet specificeret teaterregnskab. I pk. ligger det specificerede Teaterregnskab efter Sartis entreprise 1772/73. Angående Sartis entreprise se Thra-ne ibid. s. 119 og 132. Se ligeledes Overskou, Th.: *Den danske Skueplads*, 2. del, Kbh. 1856, s. 426-489.

41. RA: Teaterkassens regnskab 1772/73 bilag nr. 47, 48, 76.

42. Adresseavisen 1770, nr. 82, fr. 1. juni.

43. Se note 27.

44. RA: Teaterkassens regnskab 1773/74 bilag nr. 87.

45. Se note 38.

Ill. 7 Sangbunden på Moshack clavichord 1768, Norsk Folkemuseum, foto »Norsk Folkemuseum«, Oslo.

man på nuværende tidspunkt ved om hans cembali ad skriftlig vej. Derved kommer hans eneste kendte bevarede cembalo med omfanget F₁ - f³ til at være så meget mere bemærkelsesværdigt.

Denne fremstilling af Moritz Georg Moshacks liv og levned indeholder, hvad man på nuværende tidspunkt har af oplysninger. Set i forhold til tidspunktet er det rent faktisk mange enkeltoplysninger om personen, men man må indrømme, at det man er mest interesseret i at få at vide, giver kilderne ingen oplysninger om. Der kendes ingen vurderende udsagn fra samtiden om ham eller hans instrumenter, man får ingen ide om, hvor stor hans produktion var, eller hvor mange folk han kunne sætte i arbejde, og man får heller ingen meddelelse om, hvor han kan have lært. Man kan ud fra det her meddele om Moshack kun med sikkerhed slå fast, at han arbejdede for hoffet og teatret, sandsynligheden taler for, at han derudover må have haft en del professionelle musikere som kunder, og hans forretning må have været af en sådan størrelsesorden, at han kunne tillade sig at købe en stor gård. I ganske få tilfælde kan man påvise, at han fungerede som orgelkyndig, men hvem han ellers kan have arbejdet for og leveret til, kan man næppe nogensinde få afklaret. De 2 bevarede clavichorders historie kan ikke føres længere tilbage end til begyndelsen af dette århundrede⁴⁶, hvorimod sagen stiller sig noget anderledes for cembaloets vedkommende.

Cembaloet fra 1770

Som omtalt tidligere blev Moritz Georg Moshacks eneste overleverede cembalo fra 1770 fundet på Nykøbing Falsters gamle kathedralskoles loft. I 1953 flyttede skolen til en ny bygning, og politiet overtog ved den lejlighed lokaliteterne. Ved en oprydning på loftet fandt man instrumentet blandt en del forskellige effekter, der var brugt til skolekomedier, og man overdrog det til museet »Falsters Minder«, der har udlånt cembaloet til Musikhistorisk Museum. Selve den bygning, kathedralskolen befandt sig i, var opført som købmandsgård omk. 1788 af justitsråd Christian Hinchel-dey af materialer fra bl.a. Nykøbing slot, som han havde købt til nedriv-

46. Musikhistorisk Museum A 36, købt 1922 af A. Madsen, Fiolstræde 28, ingen andre oplysninger om proveniens. Norsk Folkemuseum, instrumentet overtaget fra Warmuths musikhandel, var udstillet på en særudstilling i 1904, ingen andre oplysninger om proveniens.

ning sammen med sin bror. Staten overtog købmandsgården i 1808 og flyttede kathedralskolen dertil⁴⁷.

Instrumentets fundsted samt den meddelelse, at det lå blandt forskellige skolekomediesager, gav et fingerpeg om, hvor man kunne forsøge at finde oplysninger om selve instrumentets historie. En eftersøgning i katedralskolens regnskaber og inventarier gav også ganske rigtigt resultat⁴⁸. Det viste sig, at der i 1821 var en indførsel i skolens regnskabsprotokol om forandringer ved inventariet - »Nr. 57. Et Clavecin Royal, foræret af Conferensraad Rothe«. Et clavecin royal er rent faktisk en hammerklavertype og ikke et cembalo, men betegnelsen var næppe ret kendt ud over specialisters kreds, og da clavecin betyder cembalo, kan man udmærket forestille sig, at clavecin royal blot for den regnskabsførende har betydet et stort cembalo. Og ikke nok med det. En senere inventariefortegnelse illustrerer, at man var usikker på, hvad det egentlig var. En blyantskreven inventarietilføjelse fra 1837 anfører nemlig »1 gl. Flügel eller Clavecin« - mekanikken i instrumentet har ikke sagt dem noget, det har blot været den ydre form, man hæftede sig ved - og i en renskrift af dette står der »82. et gammelt Clavecin royal, (ubruggbart) i Kielderammeret ved Porten«. Man har uden tvivl ved renskriften sammenlignet med den oprindelige indførsel, fordi man ikke var fortrolig med typen. Clavecin royal var desuden her i landet et meget sjældent forekommende instrument, som man næppe ville have foræret som brugsinstrument til en katedralskole, da typen krævede megen vedligeholdelse.

Men hvor stor er sandsynligheden for, at det af konferensråd Rothe skænkede instrument faktisk er Moritz Georg Moshacks cembalo? For det første kan det fastslås, at der ikke var noget klaviaturinstrument overhovedet på skolen før 1821, og der kom ihvertfald intet andet til før 1837. Da alle løsdele, ja endog lamper i loftet, blækhuse etc. opregnes i en fuldstændig inventarieliste fra 1809, og der af instrumenter anføres en cello, en bratsch og nogle klarinetter, foruden at der fra det tidspunkt at regne er konsekvent til- og afgang i inventariet, er der ingen mulighed for, at man har overset et eksisterende klaviaturinstrument. I 1837-inventariet anføres, at instrumentet befandt sig i kælderrummet ved porten. Når man tænker på den stand instrumentet er fundet i - mangel på klaviatur og andre tegn på

47. Se note 1.

48. LA: Nykøbing Falsters lærde skole, Dokumenter vedr. Inventar, Jordebogsindtægter og Kapitaler 1802-62 d. A. Nykøbing Falsters Skoles Regnskabsprotokol 1807-1824, forandringer ved inventariet fol. 350 b.

molestering - er tanken ikke fjern, at det efter at være gået af musikalsk brug, måske er blevet benyttet som attrap til skolekomedier, hvad fundomstændighederne kunne tyde på. Et cembalo anskaffet efter 1837 er næppe tænkeligt, da man på det tidspunkt helt var gået over til pianoforter. At forære et cembalo til katedralskolen i 1821 er derimod en ganske anden sag. Der byggedes vel at mærke ingen nye cembali på det tidspunkt, men selv om det musikalske milieu i København dengang foretrak pianoforter, var der langt til Nykøbing Falster, og når skolen endda ikke ejede et klaviaturinstrument, var et stort cembalo ikke sådan at foragte. At det netop var konferensråd Rothe, der forærede skolen instrumentet, er ikke så mærkeligt. Han var gift med Georgia Hincheldey, datter af katedralskolens bygherre og tidligere ejer, og samtidig sad Rothe i direktionen for Universitetet og de lærde skoler. Foræringen kan derfor ses som en smuk cadeau til hans kones barndomshjem⁴⁹.

En ting er at føre instrumentets historie tilbage til 1821. En anden at forsøge at nå tilbage til 1770. Spørgsmålet om, hvorfra Rothe kan have fået instrumentet, kan på nuværende tidspunkt ikke besvares⁵⁰, men der er en mulighed, en hypotese om instrumentets tidligere historie, der ganske vist ikke kan bevises, men i det højeste sandsynliggøres. Det efterfølgende må derfor blive en redegørelse for en undersøgelse, der med hensyn til Moshacks instrument må anses for mislykket, men som alligevel giver et billede af, hvor meget man kan få ud af diverse kildeoplysninger, hvad de kan fortælle, og hvad de ikke kan, og samtidig har denne eftersøgning lukket op for en hel del muligheder til belysning af helt andre musikalske forhold, så man derfor ikke i *den* forstand kan betragte resultatet som negativt.

Et umiddelbart udgangspunkt for at søge at afdække instrumentets tidlige historie er instrumentet selv med dets helt specielle karakter. Cembaloet er som tidligere beskrevet karakteristisk ved en blanding af tyske og italienske bygningsdetaller, og med en speciel egenskab, nemlig en stor kraftig resonans. Med to 8-fods-registre, et manual og en beskeden ydre fremtoning, har det næsten kun kunnet tjene eet formål - nemlig som continuo-instrument i en orkestergrav.

Instrumentets datering til 1770 placerer det unægtelig midt i en musikalsk

49. Andreas Bjørn Rothe, 1762-1840. Se Da. biografisk Leks.

50. Jeg vil gerne her takke advokat og skuespiller Bendt Rothe, politiinspektør Vilhelm Rothe, stiftamtmand dr. jur. Tyge Haarløv samt translatør fru Karen Fabritius for venlig imødekommenhed. En særlig tak til Karen Fabritius for at have gennemset familien Rothes efterladte papirer.

set bemærkelsesværdig periode. Netop i april 1770 fik Sarti Det kgl. Teater i entreprise, der var ved hoffet stor musikalsk aktivitet i disse år bl.a. på Hirschholm, og med tilstedeværelsen af både Sarti og Scalabrini synes det tankevækkende, at dette instrument, det må have været umådelig velegnet til italiensk opera, har færdiggørelsesåret 1770 indskrevet på sangbunden. Det synes ikke urimeligt at anbringe Moshacks store cembalo i Det kgl. Teaters orkestergrav. For det første solgte han forskellige clavichorder til teatret. For det andet er han konstateret i kontakt med både Scalabrini og Sarti, med den sidstnævnte endda så langt tilbage som til 1761. Og for det tredje benyttedes han ved hoffet. Indicier er der, men beviser?

Det kgl. Teaters inventarier og regnskaber afklarer desværre ikke problemerne, idet de ikke er indbyrdes overensstemmende⁵¹. Det eksisterende inventarium fra 1763 opregner 2 clavichorder, men mellem 1759 og 1762 er der regninger på 3 indkøbte clavichorder. Der nævnes intet cembalo i inventariet for 1763, endskønt der er regninger på stemning og reparation af et sådant, men det kan selvfølgelig være et lånt eller lejet instrument. Inventariet fra 1770 ved overdragelsen til Sarti opregner 3 *cembali*, men der eksisterer ingen regninger før 1770 på køb af disse. Det ser altså ud til, at de 3 cembali ikke er betalt, men der er intet, der forhindrer, at de er foræret til teatret. Med den tanke, at et af de i inventariet anførte instrumenter kunne være Moshacks cembalo, og det i så fald var en gave til teatret, er søgt i kongelige regnskaber efter en større udbetaling til Moshack for et stort cembalo. Muligheden for at det var en kongelig gave syntes rimelig, men gav negativt resultat. Man kan udmærket forestille sig, at det var bestilt og betalt af Sarti selv, især på grund af dets atypiske udformning, der næsten kun kan være resultat af en special-bestilling, men dette er ikke muligt at bevise, da regnskaber fra Sartis tid som før nævnt ikke eksisterer. Da der ikke er forskel på teatrets inventarier fra overdragelsen til Partikulærkassen (og dermed Sarti) i 1770 og Sartis afleveringsinventarium fra 1772, er det usandsynligt, at det er indgået i den periode, hvis det da ikke lige har remplaceret en anden indførsel. Desværre eksisterer der ikke fuldt dækkende arkivalier for teatret i denne kritiske periode i form af f. eks. en direktionsprotokol, der kunne afklare disse forhold. Inventarierne er heller ikke i sig selv oplysende. Eksempelvis står der i 1770-inventariet som nr. 1 »Et stort Clavesin«, men der er ingen tilføjelser om omfang, manualer eller registre. Således som instrumenterne er anført i

51. RA: Det kgl. Teater og Kapel, L. Inventar- og Garderobefortegnelse, Inventarier 1763-70. Rev. regnsk., Teaterregnskaber, Det kgl. Theaters maskininventarregnsk. 1772-92, 1792-1835.

inventariet første gang - 1770 - således vedbliver de at stå deres tid ud. Inventariefortegnelser findes op til 1809, tilgangslister fra 1774-1820 og afgangslister fra 1772-1808. Der er således hul op til 1824, hvor der er et helt nyt inventarium. Det vil altså sige, at man ikke kan se, hvad der hen ad vejen er udgået fra teatret⁵². Af de 3 cembali fra 1770 går de 2 førstnævnte igen på alle inventarier op til 1809, men findes ikke på 1824-inventariet, der har en hel ny sammensætning med næsten udelukkende pianoforter.

Et forsøg på ad anden vej at finde et instrument gå ud fra Det kgl. Teater til konferensråd Rothe i perioden 1809-21 gav negativt resultat i teatrets kopibøger, ekstrakter af indkomne breve, samt kapelprotokoller og registre over kongelige resolutioner. Den kongelige teaterdirektions deliberations-protokol – det mest oplagte sted at søge – begynder først 15. marts 1821 og var ligeledes negativ i denne sag. Kapelprotokollen var ikke en sandsynlig mulighed, da alle klaviaturinstrumenter hørte under teatrets regnskaber og ikke under kapellet, men den blev alligevel gennemset for en sikkerheds skyld.

Hypotesen om cembaloets tidlige år har forekommet så rimelig ud fra det bevarede instruments karakteristika, at andre muligheder ikke kan siges at være undersøgt til bunds. Ideen om en levering til teatret forekom så oplagt, at hvis man ikke kunne bekræfte den, måtte man gøre sig alle anstrengelser for i det mindste af afkræfte den. Som sagerne nu står, kan man imidlertid hverken verificere eller falsificere, at et af de på inventarlisten fra 1770 anførte cembali, som må have stået i Det kongelige Teaters orkestergrav, er det nu fundne cembalo bygget af Moritz Georg Moshack.

Skal man gøre status over denne undersøgelse over Moritz Georg Moshacks liv og levned og bevarede cembalo, må resultatet blive, at det i nok så høj grad har været tilfældet, der har rådet. De kilder, der kendes til belysning af manden selv, giver ikke præcis de oplysninger, vi er mest interesseret i, men kun tilfældige dele af en mosaik. Og det er ligeledes tilfældigt, men unægteligt også yderst uheldigt, at de kilder, der ellers dækker Det kgl. Teater på så udmærket en måde, netop er hullede og problematiske på præcis de kritiske tidspunkter for instrumentets historie. Det vil også være tilfældigt, men ingenlunde usandsynligt, at man en dag falder over oplysninger, der kan afsløre instrumentets hele historie for os. Chancen er der, for Moshack har næppe lavet andre cembali af samme

52. En undtagelse: RA: Teaterkassens regnskab 1/7-30/9 1823 med et auktionskatalog med bl. a. et vist uspecificeret antal clavichorder og cembali, men da antallet ikke kan aflæses, er det ikke muligt på denne måde at afkræfte teorien om instrumentets første historie.

usædvanlige karakter som dette højest bemærkelsesværdige og fornemme arbejde fra år 1770.

Ill. 8 Moshacks underskrift og segl fra pantebrev i Vartov Hospitals arkiv-
se note 18, - foto Egil Skall, Københavns Stadsarkiv.

Summary

The oldest surviving Danish harpsichord is one built in 1770 by Moritz Georg Moshack (ca. 1730–1772), who came to Denmark about 1759 and was granted the privilege of organ-builder and instrument-maker 5 June, 1761. He was one of the best instrument makers of his time in Denmark and he provided instruments to the Court, the theatre and to certain leading musicians. In addition to the surviving harpsichord, two clavichords are known to be his handiwork and all three instruments give evidence of a skilled and refined craftsman, whose instrument-building closely approximates that of the north-German school. The harpsichord which has survived is atypical for its time inasmuch as it has only one manual, two 8' stops and a lute stop, yet it is of such a size that one would have expected both an additional manual and a 4' stop. The harpsichord's special construction, with a lightly weighted sound-board, has given it a great resonance. Since one has been restricted to a very limited registration on the instrument, and since its exterior is simple, entirely painted in one colour, there is really only one particular function for which it seems perfectly suited, namely as continuo-instrument in an orchestra pit. It seems an obvious thought that the harpsichord was especially ordered by the Royal Theatre for use in the orchestra pit for the Italian operas which were being performed at that time under Sarti's direction. In an attempt to prove this hypothesis an extensive investigation of the archives was undertaken, which, however, was unfortunately able neither to prove or disprove it. The article can as a whole be regarded as a demonstration of studies of material from the latter part of the 18th century in Danish archives.